

KAPITTEL 9

«East is East and West is West, and never the twain shall meet.»

Et skråblikk på fylkessammenslåingen

Finn Holmer-Hoven

Jeg har valgt et udødelig Kipling-sitat som tittel på dette kapitlet, som en beskrivelse av den politiske tilstanden i Agder før fylkessammenslåingen.¹ Men jeg kunne også ha innledet med et tema fra Charles Dickens' bok *A tale of two cities* – overført til Kristiansand og Arendal – hvor begge kunne ha blitt vugge for en ny tid. Begge opplevde stagnasjon og nedgangstider. Den ene klarte å komme seg ut av shippingkrise og lavkonjunktur, og skapte seg et nytt næringsgrunnlag. Den andre forble lojal til tradisjonene, og stagnerte.

Sett fra min posisjon – dels som observatør, dels som aktør – til kran gelen mellom agderfylkene i 50 år, er fusjonen fra nyttår 2020 et tidsskille av historiske dimensjoner.

Det store og avgjørende spørsmålet er om noen hundre års konflikt og konkurranse mellom Arendal og Kristiansand lar seg viske ut gjennom et stortingsvedtak om fylkessammenslåing. Enkelte har fremstilt fylkessammenslåingen som en begivenhet på høyde med Bismarcks samling av Tyskland. Andre har sammenliknet det med en tragedie på linje med Titans undergang – i hvert fall hvis vi skal tro tidligere stortingsrepresentant Ingebjørg Godskesen, før Frp sendte henne i eksil som

¹ Rudyard Kipling: «The Ballad of East and West», *Magazine*, desember 1889

Sitering av dette kapitlet: Holmer-Hoven, F. (2020). «East is East and West is West, and never the twain shall meet.» Et skråblikk på fylkessammenslåingen. I Johnsen, B.E. og Vadum, K. (red.), *Grenseløst Agder. Det som skilte og det som bandt* (s. 196–201). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.111>
Lisens: CC BY-NC-ND.

valgobservatør i Albania. Og det er dem som har sammenliknet fusjonen med en fremtidig sammenslåing av Nord- og Sør-Korea.

Sammenslåingen ble vedtatt i Aust-Agder fylkesting i desember 2017 med to stemmers overvekt – ikke nettopp en overveldende velkomst for den nye fylkeskommunen. Vedtaket utløste 77 kommentarer på *Agderpostens* nettside, hvor ordet forræderi var blant skjellsordene. Det sier litt om stemningen i øst-fylket når fylkesfusjonen blir vedtatt med knappest mulig flertall.

Det er denne mistilliten den nye, sammenslåtte fylkeskommunen nå må forholde seg til og bearbeide. Den største utfordringen vil bli å forene Kristiansand og Arendal – to byer som har ligget i en århundrelang kamp om funksjoner, posisjoner og status. Arendal var – og er fortsatt – handelsborgerskapets by. Handelsstandens sangforening er fortsatt en betydningsfull sosial institusjon i byen. Og mens de ledende næringslivsnavn i Kristiansand de siste tiårene har vært gründere som Bjarne Skeie og Einar Øgrey, Rasmussenkonsernet og bedrifter som National Oilwell, Aker Kværner, Elkem Solar og Glencore Nikkelverk (tidligere Falconbridge) – er det kjøpmennene Ottersland og Syrdalen som skinner over Arendals økonomiske firmament. Som gammel samfunnsviter synes jeg fortsatt å fornemme sosiale klasseforskjeller i Arendal – holdt levende av det arendalske handelsaristokrati – som vi ikke lenger finner i andre norske byer, og heller ikke lenger i Kristiansand, hvor selv klubbforeningen Klubben er blitt en varmestue og et skjenkested for parvenyene.

La meg bare nevne som et apropos en hendelse som bekrefter det arendalske handelsaristokratis utøvende makt i Arendal. For noen år siden var kjøpmann Ottersland villig til å bevilge 25 millioner til en kreftrobotmaskin (da Vinci) til Sørlandet sykehus. Men det var på vilkår av at maskinen ble plassert på sykehuset i Arendal, som verken har eller hadde personell til å betjene den. Sykehuslegene protesterte, og viste til at skulle den ha noen funksjon, måtte den plasseres og betjenes av kreftlegene i Kristiansand. Men sykehusets styreformann gav etter for kjøpmannens krav – og nå reiser kreftleger fra Kristiansand frem og tilbake til Arendal for å betjene vidunderet etter kjøpmann Otterslands anvisning.

Min tidligere kollega på gamle Agder distriktshøgskole, historikeren Hans Try, som skrev et bind av Cappelens norgeshistorie, var også opptatt av konfliktene mellom Arendal og Kristiansand i et historisk perspektiv.

Han trakk linjene helt tilbake til 1641, da Christian Quart gav den nye byen han grunnla på Sanden – Kristiansand – kjøpstadsprivilegier. Arendal, som til da hadde vært den største handelsbyen mellom Tønsberg og Stavanger, ble underlagt kjøpstaden Kristiansand, til stor forbitrelse for arendalittene som måtte ha borgerbrev fra Kristiansand. Selv om Arendal fikk kjøpstadsprivilegier i 1723, måtte borgerne i Arendal betale skatt til Kristiansand til midten av 1800-tallet. Det er klart at slikt skaper ond blod, sinne og frustrasjoner gjennom generasjoner – og det var, ifølge Hans Try, kimen til den evigvarende konflikten og kivingen mellom Kristiansand og Arendal helt opp til vår tid.

Men kivingen mellom Arendal og Kristiansand har vært mer enn en bykamp. Det er en grunnleggende landsdelskonflikt som har preget Sørlandet og agderfylkene i over 100 år, og som har bidratt til at vi som landsdel har blitt oversett og neglisjert i storting og styringsverk – ødeleggende for vår vekst og utvikling. Det har vært en regional lidelseshistorie hvor tid, krefter og ressurser har vært ødet på en destruktiv kamp fylkene og byene imellom.

Haugesund bestrider ikke Stavangers posisjon som regionhovedstad, Steinkjer bestrider ikke Trondheims posisjon som Midt-Norges hovedstad. Bergen er Vestlandets hovedstad og Tromsø Nord-Norges. Men Norges femte største by har ingen selvfølgelig status som Sørlandets hovedstad. Kristiansand må kjempe med Arendal for hver regionhovedstadsfunksjon som skal plasseres eller utvikles. Samtidig taler ikke befolkningsutviklingen til Arendals fordel. Mens Grimstad hadde en befolkningsøkning på 30 prosent i perioden 2010 til 2018, og Kristiansand 26 prosent, var Arendals befolkningsvekst i denne perioden bare 13 prosent. Selv Mandal, som lenge har ligget i en bakevje i Agder, hadde en økning på nær 18 prosent.

Å fremstille Sørlandet som en egen politisk enhet i distriktpolitisk forstand, i likhet med Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge, hadde lenge ikke rot i virkeligheten. For vi har stort sett kranget innbyrdes med oss selv.

By har stått mot by og bygd mot by. Det er til syvende og sist den dypere årsak til at Sørlandet har stått i stampe og sovet sin Tornerosesøvn så lenge. Og det er vel grunnen til at det aldri har stått makt bak dets krav.

Nei, dette er ikke sitat fra en lederartikkel i *Fædrelandsvennen* anno 2019, men Vilhelm Krags betraktninger om Sørlandet og sørlendingene i 1919.² Han var jo også en brennende samfunnsrefser som tok et kraftig oppgjør med holdningene i de sørlandske by- og bygdesamfunn i sin tid.

Sammenslåingen av agderfylkene i dag bringer tankene hen på etableringen av Sørlandsforeningen i 1919. Det var en historisk enestående politisk konstruksjon i norsk sammenheng, som etter hvert omfattet byer, kommuner og fylkene fra Boknafjorden i Rogaland til Telemark. Foreningens formål var å samarbeide på tvers av fylker og kommuner om felles oppgaver og løsninger. Og dens fremste oppgave var å realisere Sørlandsbanen, som var den siste store infrastrukturinvesteringen i landsdelen før E18-utbyggingen mellom Grimstad og Kristiansand 90 år senere.

Sørlandsforeningen ble dannet i entusiasmens rus, og ble ledsaget av Vilhelm Krags høystemte optimisme: «Lenge lå tusmørket over det store, skønne land. I dag lysner det liksom. Er det kanskje morgenen som gryr?» Dette skriver Vilhelm Krag i avisen *Tidens Tegn* på Sørlandsforeningens stiftelsesdag i Arendal.³

Jostein Andreassen er den som har satt seg mest inn i Sørlandsforeningens liv og levnet. I *Fædrelandsvennen* hadde han en kronikk i anledning 100-årsdagen for foreningens stiftelse, 15. oktober 1919. Foreningen ble stiftet i Arendals rådhus. Og innbydere var 108 ordførere, tre fylkesmenn, 14 borgermestere, Sørlandets presseforening, 44 institusjoner innen kommunikasjon og næringsliv samt hele 50 representanter for sørlandspressen. Initiativtagerne var Vilhelm Krag og hans fetter, borgermester i Kristiansand og nyutnevnt fylkesmann i Aust-Agder, Thomas Knudtzon.

Men etter åtte år gikk det ad undas med foreningen. Den ble oppløst i 1927, som følge av indre splid og uenighet. I dag forbauser det oss ikke at det var Arendal som brøt ut og var en av årsakene til splittelsen. Vilhelm Krag trykket artikkelen «Jorda er sur» i *Tidens Tegn*, som et bittert oppgjør med brustne illusjoner om et sørnorsk fellesskap.⁴ «Verre enn steinen og flinten i fjellet er nok flinten i menneskenes sinn – naboniddet, småligheten, hele rasens råtne skavank.» Det var Vilhelm Krags hilsen

2 *Tidens Tegn*, 14. oktober 1919

3 *Tidens Tegn*, 14. oktober 1919

4 *Tidens Tegn*, 5. desember 1926

til sørlendingene og arendalittene før han trakk seg tilbake til Havbukta i Ny-Hellesund.

Jeg nevner denne historien fordi det er det eneste forsøket på en slags sammenslutning eller et slags samarbeid mellom agderfylkene før fusjonsvedtakene i 2017. Og etter fusjonen av agderfylkene er elefanten i rommet fortsatt Arendal. Konflikten mellom Arendal og Kristiansand vil ligge som en permanent skygge over ett Agder. Og det er jo et skrøpelig utgangspunkt for en vellykket fusjon at den ble reddet med to stemmers overvekt i Aust-Agder fylkesting.

Der står vi nå, med et nytt agderfylke som ingen vet hvordan vil fungere. En forsmak på hva vi har i vente er krangelen om arbeidsplasser, lokaliseringer og kompensasjoner. Det hører selvsagt med til slike fusjoner. Men det hører til sjeldenhetene at Aust-Agders fylkesrådmann forlangte at hans ansatte skulle ha et halvt hundre tusen kroner i lønnskompensasjon for å pendle til Kristiansand – nær det dobbelte av hva norske soldater fikk i krigssonetillegg i Afghanistan. Så her taler vi om en symbolsk krigssone.

For å gjøre fylkesfusjonens absurditeter komplett: Fylkesmannen i Agder skal lokaliseres til Arendal, mens fylkeskommunens administrasjon skal lokaliseres i Kristiansand. Men fordi det er flere ansatte i fylkeskommunene enn hos fylkesmannen, skal dette balanseres ved at deler av fylkeskommunens ansatte i Aust-Agder fortsatt skal bli værende i Arendal.

Men konflikten mellom øst og vest på Agder er ikke bare en fylkes-sak eller en bykonflikt. Konflikten skjærer på langs gjennom Aust-Agder, hvor det går et mentalt og politisk skille ved Kaldvellfjorden mellom Lillesand og Grimstad. Som gammel avismann registrerer jeg at regionaviser som *Stavanger Aftenblad*, *Bergens Tidende*, *Adresseavisen* og *Nordlys* har en relativt jevn dekning i sine nedslagsfelt. Ikke så for *Fædrelandsvennen* i agderfylkene. Her sank avisens husstandsdekning fra 60 prosent i Lillesand til fem–seks prosent i Grimstad, og enda mindre i Arendal. Et uttrykk for skismaet i Agder var at enstemmige kommunestyrer i grensekommunene Lillesand, Birkenes, Iveland samt Evje og Hornnes søkte overgang til Vest-Agder i 2010, og lot spørsmålet bli avgjort ved folkeavstemninger ved kommunevalget i 2011. Et overveldende flertall av

velgerne stemte ja til fylkesskifte. Saken ble behandlet i Stortinget i 2013, som avviste grenseovergangene, selv om resten av Aust-Agder ville ha fått flere innbyggere enn Finnmark før fylkessammenslåingen.

Hva er det vi samler i ett Agder? Drar vi vestover mot mitt fødested, Farsund, og videre til Lista og Flekkefjord, finnes det ingen identifikasjon eller fellesskapsfølelse med Arendal og aust-egdene. For dem er det et distrikt og en landsdel som er like fjern som Härjedalen og Jämtland. Mange av innbyggerne i vestfylket har sterkere tilknytning til Brooklyn enn til Arendal og Aust-Agder. Du kan fortsatt treffe på mennesker på Lista som har fartet frem og tilbake til Brooklyn, men som aldri har satt sine ben i Arendal.

Så fylkesordfører Arne Thomassen og den politisk nye agderregionen står foran en formidabel oppgave når de skal prøve å skape en felles identitet for ett Agder – fra Åna-Sira til Gjerstad.

Min spådom er at den type konflikter vi opp gjennom årene har opplevd – fra hvor et legehelikopter skal stasjoneres til hvilket sykehus som skal ha ansvaret for tarmkreftoperasjoner og karkirurgi – vil prege og forsure den politiske debatten på Agder i overskuelig fremtid. Anerkjennelsen av Kristiansand som fylkes- og regionhovedstad tror jeg ligger lysår inn i fremtiden – om det er i den retning det ligger.

Da er det bare å ønske de fylkeskommunalt ansatte god tur fra Arendal til Kristiansand, med et smusstillegg som tilsvarer fem lønnstrinn i statens regulativ.

«East is East and West is West, and never the twain shall meet.» Så gjenstår det å se om det er dette Kiplingsitatet som best vil beskrive det fremtidige, sammenslåtte Agderfylket.